

การจัดการความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชน

ตามศาสตร์พระราชา จังหวัดแพร่*

THE KNOWLEDGE MANAGEMENT OF THE CREATIVE
UPGRADING OF ARTS AND CULTURE IN LOCAL ECONOMY
BASE ON THE KING'S PHILOSOPHY IN PHRAE PROVINCE

ฉวีวรรณ สุวรรณภา,

Chaweewan Suwannabha

นพรัตน์ รัตนวงศ์,

Nopparat Rattanawong

เขมิกา วรวิฑูฒิกุล,

Khemika Waritwutthikul

กิตติศักดิ์ วิมล,

Kittisak Wimon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus

E-mail : Wee_mcu@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชา จังหวัดแพร่ ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชาจังหวัดแพร่ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) พื้นที่ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ พื้นที่ในเขตบ้านเหมืองหม้อ ตำบลเหมืองหม้อ จังหวัดแพร่ โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมทั้งหมด 47 คน เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ และแบบสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

* Received 28 August 2023; Revised 22 September 2023; Accepted 3 November 2023

ผลการวิจัยพบว่า ขั้นตอนของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานมีทั้งหมด 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ 2) การสร้างและแสวงหา 3) การจัดเก็บความรู้ 4) การแบ่งปันความรู้ 5) การใช้ประโยชน์ โดยการนำศาสตร์พระราชามาปฏิบัติ ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องอาศัยกิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม เป็นต้น เป็นการสืบทอด การสานต่อ ถือเป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนที่ควบคู่มาพร้อมกับอาชีพเกษตรกรรม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง รวมถึงการนำเอาทักษะด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานไม่ไผ่ไปถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่นอีกด้วย กระบวนการด้านการถ่ายทอดความรู้สร้างสรรค์หัตถกรรมเครื่องจักสานไม่ไผ่ บ้านเหมืองหม้อ พบว่า กระบวนการด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ ในอดีตเป็นการออกแบบเพื่อใช้งานเป็นสำคัญ ผลิตภัณฑ์ได้รับการพัฒนาเพื่อตอบโจทย์ความต้องการของลูกค้า กระบวนการด้านการสร้างเครือข่าย พบว่ามีการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะเชื่อมโยงกับกลุ่มคน และหลายหน่วยงานเพื่อให้สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ มีเครือข่ายตั้งแต่กระบวนการสรรหาวัตถุดิบ กระบวนการผลิต กระบวนการจัดจำหน่าย รวมถึงเครือข่ายช่องทางทางการจัดจำหน่าย

คำสำคัญ : การจัดการความรู้, ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์, ศาสตร์พระราชา

Abstract

This study aimed to investigate knowledge management and transfer body of knowledge on the community's creative arts and cultures of Phrae province according to the King's Philosophy. The qualitative data were collected from 47 key informants. The research instruments were interview and focus group discussion. The data were analyzed by using content analysis.

The results revealed that there were 5 stages of basketry's knowledge management: 1. Knowledge identification, 2. knowledge creation and acquisition, 3. knowledge organization, 4. knowledge sharing, and 5. knowledge use. Putting King's Philosophy into action, each process is based on social activities such as participatory process and group work. Knowledge management, as a form of local knowledge inheritance, expresses the community's identity with agriculture. It not only boosts community revenue

and self-reliance, but it also spreads basketry skills to neighboring communities. In terms of transferring processes of the knowledge packages on bamboo basketry, the products were created to meet household needs in the past. Nowadays, the designs have been developed to meet customers' needs. In terms of network-building processes, the villagers work with many groups of people and various organizations to create high-quality basketry products. They have networks regarding the raw materials, production processes, and channels of distribution.

Keywords : Knowledge Management, Creative Arts and Cultures, King's Philosophy

บทนำ

การจัดการความรู้ (Knowledge management) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในองค์กรหรือชุมชน เพื่อรักษาความรู้ไว้ไม่ให้สูญหาย กระบวนการจัดการความรู้จึงเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนมาทำให้เกิดคุณค่า และคุณประโยชน์แก่ชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยมีตัวความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นทรัพยากรที่นำมาสู่การจัดการองค์การชุมชนหรือกลุ่มในชุมชน ที่มีการรวมตัวกันเพื่อบริหารจัดการสินค้าและบริการภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ

จากนโยบายของรัฐบาลว่าด้วยตัวชี้วัดการพัฒนาระดับประเทศ พบว่า จังหวัดแพร่ มีทั้งโอกาสที่ควรพัฒนาต่อยอดและปัญหาสำคัญที่ต้องการได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยเรียงลำดับความสำคัญของศักยภาพและปัญหา โดยสามารถกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาจังหวัด ยุทธศาสตร์ของจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาจังหวัดในด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม เป้าประสงค์ที่ 2 สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนประชาชน ตลอดจนเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีคุณภาพชีวิตที่ดี กลยุทธ์ที่ 3 ส่งเสริมพัฒนาสินค้าเกษตรปลอดภัยและผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มเป็นหลักในการทำวิจัยเพื่อร่วมพัฒนาศักยภาพของจังหวัดแพร่ ดังวิสัยทัศน์ของจังหวัดแพร่ ที่ว่า “เมืองเศรษฐกิจมั่นคง ชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์” ดังนั้น ศาสตร์พระราชา คือ การน้อมนำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่พระราชทานแก่

ปวงชนชาวไทยมากำหนดเป็นหลักในการปฏิบัติเป็น “ศาสตร์ของแผ่นดิน” เป็น “สายใยแห่งความรักและความหวังใจ” โดยสาระสำคัญที่เป็นหัวใจของศาสตร์พระราชาคือ ศาสตร์แห่งการพัฒนา ศาสตร์แห่งการครองตน เพื่อเป็นแบบปฏิบัติตัวอย่างที่ดี และศาสตร์แห่งการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข องค์ความรู้สำคัญที่ทรงศึกษา สั่งสม พัฒนาเพื่อการพัฒนาประเทศให้ประชาชนอยู่ดี กินดี มีความสงบสุข ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจที่ทรงทำคำที่ทรงแนะ/ สอนจากพระราชประสบการณ์ การขับเคลื่อนการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายในให้สามารถเติบโตต่อไปได้อย่างมั่นคงท่ามกลางความผันแปรที่เกิดขึ้นรอบด้าน และคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

จังหวัดแพร่ มีหมู่บ้านหลายหมู่บ้านที่มีอาชีพหัตถกรรมโดยใช้ไม้ไผ่จักสาน ในตำบลเหมืองหม้อ มีอัตลักษณ์เป็นของตนเอง มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายที่ยึดถือมาจากบรรพบุรุษ หลายอาชีพที่เป็นอาชีพทางวัฒนธรรมและคนในชุมชนเหมืองหม้อ ยังสืบทอดอาชีพนี้อยู่ ได้แก่ การทำข้าวแคบ ข้าวปั้น การแกะสลัก การจักสานทุกอย่างแต่ที่มีมากเป็นสินค้าหลักของหมู่บ้านคือ สานแอบข้าว เป็นสินค้าประจำตำบลที่ผู้มาเยือนจะต้องแวะซื้อเป็นของที่ระลึกอยู่ประจำ การสานแอบข้าว ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพที่มีรายได้สำหรับการดำรงชีพได้ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการปลูกฝังการสืบทอด ผ่านทางระบบครอบครัว เครือญาติและการอนุรักษ์ไว้ การสืบสานความรู้ ภูมิปัญญา ต้นทุนของความคิดทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางที่จะสร้างชีวิตความเป็นอยู่ให้เกิดความผาสุกในครอบครัวหรือชุมชน ได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเพื่อการยกระดับรายได้ของชุมชน

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิธีการจัดการความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชาคือ เพื่อศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการจัดการความรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชাজังหวัดแพร่ทั้งหมดให้เป็นระบบและนำเสนอต่อผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชাজังหวัดแพร่
2. เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชাজังหวัดแพร่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาการจัดการความรู้หัตถกรรมจักสานไม้ไผ่เชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชาราชจังหวัดแพร่ ประกอบด้วย การศึกษาการจัดการความรู้ด้านหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่เชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชาราชจังหวัดแพร่ ในประเด็น การกำหนดความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบ การแบ่งปัน และแลกเปลี่ยนความรู้ และการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในเก็บรวบรวมข้อมูลของจังหวัดแพร่ ได้แก่ พื้นที่ในเขตบ้านเมืองหม้อ ตำบลเมืองหม้อ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การจัดการความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชาราชจังหวัดแพร่ คณะผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด จำนวน 47 รูป/คน ประกอบไปด้วย

3.1 ผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้และเกี่ยวข้องกับการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่เชิงสร้างสรรค์ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ในชุมชนบ้านเมืองหม้อ จำนวน 5 คน

3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประเด็นความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ เชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชาราชจังหวัดแพร่ โดยการสนทนากลุ่มย่อย จำนวน 10 คน

3.3 ถ่ายทอดความรู้ศิลปวัฒนธรรมหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ เชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชาราชจังหวัดแพร่ จำนวน 32 คน

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field work) รวมทั้งการใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีในการเก็บ และวิเคราะห์ข้อมูล เช่น การวิเคราะห์จากปัญหาชุมชน และองค์กรหน่วยงานของรัฐ ทั้งนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าตามกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มตัวอย่างในชุมชน/องค์กร

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลมีการแบ่งการดำเนินงานเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 จัดประชุมทีมวิจัย โดยอธิบายรายละเอียดในการเก็บข้อมูล และร่วมกันศึกษาวิเคราะห์การจัดการความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ โดยศึกษาจากเอกสาร และหลักฐานที่เกี่ยวข้อง

ระยะที่ 2 ลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูล โดยการติดต่อประสานงานกับบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่เป้าหมาย สัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย ประชุมสังเคราะห์ แยกแยะประเด็น ถอดองค์ความรู้

ระยะที่ 3 ถ่ายทอดความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์ พระราชาจังหวัดแพร่ โดยการคืนข้อมูลสู่ชุมชนในรูปแบบเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์ พระราชาจังหวัดแพร่ ขึ้นตอนของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรม เครื่องจักสานไม้ทั้งหมด 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ 2) การสร้างและแสวงหา 3) การจัดเก็บความรู้ 4) การแบ่งปันความรู้ 5) การใช้ประโยชน์ แต่ละขั้นตอนต้องอาศัย กิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม

การกำหนดความรู้ ชุมชนบ้านเหมืองหม้อ มีการกำหนดความรู้จากชุมชนเป็นหลัก ภายใต้อาสาสมัครด้านเศรษฐกิจภายในชุมชนโดยมีความต้องการสร้างรายได้ให้กับชุมชน เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้านผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ เช่น กระเป๋า ตะกร้า ที่ใส่ธูป อุปกรณ์ตีฟูกาแพ เป็นต้น ในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้กลุ่มมีอาชีพเสริม นอกเหนือจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในการดำเนินงานในด้านงบประมาณ และการตลาด เป็นต้น และเป็นกำหนดความรู้ที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้านที่ต้องการใช้ทรัพยากรที่ย่อยสลายได้ง่าย ไม่เป็นมลพิษกับสิ่งแวดล้อม จึงร่วมกันคิด และตัดสินใจให้มีการผลิตหัตถกรรมเครื่องจักสานจากไม้ไผ่ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

การสร้างและแสวงหาความรู้ ได้มีการแสวงหาความรู้โดยมีการประสานงานกับหน่วยงานของภาครัฐ ได้แก่ เทศบาลตำบลเหมืองหม้อ มีเจ้าหน้าที่ให้การดูแลในการส่งเสริม และจำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ในการส่ง

วิทยากรเข้ามาให้ความรู้และสอนวิธีการผลิตเป็นลักษณะของการผสมผสานจากการที่มีการสร้างและแสวงหาความรู้ด้วยตนเองซึ่งมีความสนใจเป็นพิเศษเมื่อไปดูงาน หรือเห็นลาดลาย จักสานที่สวยงามหรือแปลกตา ก็จะใช้วิธีการจดจำและนำมาลองทำด้วยตนเอง ความรู้ด้านการจักสานเป็นแบบเรียนรู้ด้วยวิธีครูพักลักจำ ซึ่งเป็นวิธีที่เกิดกับผู้ที่มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียนที่ต้องการวิชา พอเห็นเขาทำก็แอบจำมาใช้ การลองผิดลองถูกในการทำหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่

การสร้างและแสวงหาความรู้นั้นจะเป็นแบบผสมผสานทั้งจากภายในและภายนอกกลุ่ม ภายในกลุ่มโดยใช้ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเป็นหลักและมีการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายร่วมกันและนำมาทดลองปฏิบัติ ปรับปรุงรูปแบบจนกลายเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนตนเอง จากภายนอกกลุ่ม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐในการส่งวิทยากรมาอบรมให้ความรู้กับชุมชนและสอนวิธีการผลิต การเข้าอบรม การศึกษาดูงาน เพิ่มเติมจากการเรียนรู้ร่วมกันและนำมาทดลองปฏิบัติและพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพ สวยงาม มีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและนำหน้าสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ของท้องถิ่น ๆ

การจัดเก็บความรู้ การจัดเก็บความรู้เป็นการนำเอาความรู้ที่ได้จากการสร้างและพัฒนามากำหนดที่จะจัดเก็บไว้เป็นความรู้ ชุมชนมีการจัดเก็บความรู้เป็นการนำเอาความรู้ที่ได้จากทำงานหัตถกรรมจักสานเป็นอาชีพมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น และมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การจัดเก็บความรู้ในลักษณะของการจดจำผ่านตัวบุคคล การสร้างและเก็บไว้เป็นความรู้ เครื่องมือที่สำคัญที่ใช้ในการจักสานไม้ไผ่ เครื่องจักตอกหรือเครื่องขูดตอก โดยต้องพิจารณาถึงวิธีการในการเก็บรักษาและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความต้องการของชุมชน เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน รวมทั้งการสร้างและการจดจำของปัจเจกบุคคล การจัดเก็บความรู้ในลักษณะของการจดจำผ่านตัวบุคคลในชิ้นงานที่ตนเองถนัด และการถ่ายภาพของชิ้นงานในแต่ละแบบ การจัดเก็บรูปร่างนั้นทางกลุ่มจะมีการบันทึกกระบวนการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ด้วยภาพถ่าย และการเก็บเป็นตัวอย่างชิ้นงาน ทำให้สะดวกสำหรับสมาชิกใหม่และผู้ที่ต้องการเรียนรู้ก็สามารถศึกษาจากแฟ้มข้อมูลภาพถ่ายได้อย่างละเอียด แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นความรู้ของชุมชนส่วนใหญ่จะเก็บในรูปของตัวบุคคลเป็นสำคัญ

การแบ่งปันความรู้ การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้เป็นการส่งผ่านความรู้ระหว่างบุคคลหรือองค์กรและผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้น ต่อมาเมื่อมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น หน่วยงานราชการ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะกระบวนการผลิตกระบวนการออกแบบ และช่องทางในการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานให้มากยิ่งขึ้น

จนก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์จักสานร่วมสมัยในปัจจุบันที่ตรงกับความต้องการของตลาด เน้นการแลกเปลี่ยนความรู้เป็นระบบที่เลี้ยงชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community of Practice : CoP) จากความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกันและสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ตามบริบทของชุมชนเป็นสำคัญ

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ การนำไปประยุกต์ใช้งานก่อให้เกิดประโยชน์ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน สามารถนำความรู้มาช่วยในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมและทัน่วงที ซึ่งจากการศึกษา พบว่า มีการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานไปประยุกต์ใช้ โดยส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของการพัฒนารูปแบบของสินค้าให้มีความหลากหลายมากขึ้น ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนที่ควบคู่มาพร้อมกับอาชีพเกษตรกรรม เป็นการผลิตเพื่อจัดจำหน่ายทั้งภายในจังหวัดและต่างจังหวัดเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกวิธีการหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นถึงการนำเอาองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วภายในชุมชนมาสร้างรายได้ รวมถึงการนำเอาทักษะด้านการจักสานไปถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่น และสถานศึกษา ปัจจุบันผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชุมชนได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในงานและกิจกรรมอื่น ๆ เช่น เป็นของชำร่วย ใส่ของจีปาละ ได้แก่ กระเป๋า ตะกร้า แอ็บข้าว กลองทิชชู กลองใส่รูปเทียน อุปกรณ์ตีฟก้าแพ ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้มีการนำวิธีการจักสานมาปรับใช้เป็นโดยเป็นแหล่งเรียนรู้ในการฝึกสอนให้ลูกหลานมีสมาธิมากขึ้น โดยมีการฝึกหัดสานแบบง่าย ๆ เช่น การทำพัด เพื่อให้เยาวชนสามารถใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และฝึกให้มีสติเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี ซึ่งแนวทางดังกล่าวเป็นข้อเสนอแนะให้กับกลุ่มองค์กรชุมชนอื่น ๆ สามารถนำไปปรับใช้กับเยาวชนในชุมชนให้สามารถสร้างระบบการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากการสังเคราะห์ การจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชายังจังหวัดแพร่ พบว่า ศาสตร์พระราช (The King's Philosophy) เปรียบเสมือนองค์ความรู้ กระบวนการเรียนรู้ และนวัตกรรมของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร โดยได้แยกออกตามองค์ความรู้ปรัชญา แนวคิดทฤษฎีและนวัตกรรมแต่ละอย่าง เช่น ทฤษฎีใหม่ (The New Theory) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการน้ำ ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการดิน ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการป่าและสิ่งแวดล้อม ศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการสหกรณ์ ศาสตร์เกี่ยวกับศิลปะและการดนตรี ศาสตร์ด้านการศึกษา รวมถึงศาสตร์เกี่ยวกับนวัตกรรมในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม เช่น ฝนหลวง หญ้าแฝก โครงการแก้มลิงดินกั้นน้ำช่วยพัฒนา เป็นต้น

สรุปได้ว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของชุมชนบ้านเหมืองหม้ออำเภอมือง จังหวัดแพร่ สามารถสรุปขั้นตอนของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานได้ทั้งหมด 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้ 2) การสร้าง

และแสวงหา 3) การจัดเก็บความรู้ 4) การแบ่งปันความรู้ 5) การใช้ประโยชน์ โดยการน้อมนำ ศาสตร์พระราชามาปฏิบัติ ซึ่งแต่ละขั้นตอนต้องอาศัยกิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่มเป็นต้น เป็นการสืบทอด การสานต่อ ถือเป็น องค์ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนที่ควบคู่มาพร้อมกับอาชีพเกษตรกรรม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง รวมถึงการนำเอา ทักษะด้านหัตถกรรมการจักสานไม้ไผ่ไปถ่ายทอดสู่ชุมชนอื่นอีกด้วย

2. กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้สร้างสรรค์หัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่บ้านเหมืองหม้อ กระบวนการด้านการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละผลิตภัณฑ์ ความยากง่ายก็ขึ้นขนาดและความประณีตของผลิตภัณฑ์ กระบวนการด้านการออกแบบ ผลิตภัณฑ์ในอดีต เป็นการออกแบบเพื่อใช้งานเป็นสำคัญ มีเฉพาะเครื่องจักสานในงานเกษตร กับเครื่องจักสานในครัวเรือนเท่านั้น ในปัจจุบัน สินค้ามีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกจาก ผลิตภัณฑ์เพื่อใช้แล้ว ยังมีการผลิตเพื่อจำหน่าย กระบวนการด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ได้รับการ พัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อตอบโต้ความต้องการของลูกค้า และประโยชน์ในการใช้สอยเป็นสำคัญ ได้รับการพัฒนาจากทั้งภายในชุมชนเองและหน่วยงานราชการที่ได้เข้ามาให้ความรู้ทำให้มีการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สวยงามและมีความทนทาน เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้บริโภค กระบวนการ ด้านการตลาด มีการจัดจำหน่ายโดยกลุ่มผู้ค้าในชุมชนจำหน่ายทั้งในจังหวัดแพร่และต่างจังหวัด มีการเชื่อมโยงเครือข่ายการตลาดขยายสู่ตลาดภายนอกชุมชน ขยายช่องทางการตลาด เช่น ขายสินค้าทางอินเทอร์เน็ต (digital marketing) การออกร้านจำหน่ายสินค้าในงานแสดงสินค้า ต่าง ๆ กระบวนการด้านการเรียนรู้ เป็นลักษณะของการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การสอนกันเอง ภายในครอบครัว รวมถึงมีวิทยากรปราชญ์ชาวบ้านที่มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในเครื่อง จักสาน และวิทยากรจากหน่วยงานภาครัฐมาอบรมให้ความรู้ในด้านการผลิต การออกแบบ การจัดจำหน่ายให้กับกลุ่ม รวมถึงการเรียนในสถานศึกษาผ่านการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ สืบทอดและเป็นการเสริมสร้างรายได้ให้กับตนเอง และครอบครัว กระบวนการด้านการสร้างเครือข่าย พบว่า มีการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ เชื่อมโยงกับกลุ่มคน และหลายหน่วยงานเพื่อให้สามารถสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพออกสู่สากล มีเครือข่ายตั้งแต่กระบวนการสรรหาวัตถุดิบ กระบวนการผลิต กระบวนการจัดจำหน่าย รวมถึง เครือข่ายช่องทางการจัดจำหน่าย

อภิปรายผลการวิจัย

1. การจัดการองค์ความรู้ นั้น ถือเป็นกระบวนการหนึ่งของการพัฒนาคน และงานให้มี ประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในแต่ละส่วนที่กระจัดกระจายอยู่ในตัว

บุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรหรือชุมชนสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้ชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาฝีมือในด้านการผลิต การออกแบบ และการจัดจำหน่าย เพื่อเป็นเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม สอดคล้องกับ Stefanie & Francis (2022, pp. 227-238) ซึ่งกล่าวว่า ธุรกิจชุมชนถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่สามารถขยายเพื่อเอื้อประโยชน์ไปยังชุมชนอื่น ๆ ได้ และชุมชนอื่นก็สามารถเอื้อประโยชน์ให้กับชุมชนที่เป็นเจ้าของธุรกิจได้เช่นกัน ในประเด็นของการถ่ายทอดองค์ความรู้ และภูมิปัญญาต่าง ๆ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ เบญจวรรณ ไสหวาน และคณะ (2562, น. 137-147) พบว่า การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้การสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ชุมชน สำหรับวิสาหกิจชุมชน ด้้องค์ความรู้ 2 องค์ความรู้ คือ องค์ความรู้การสร้างคุณค่าแก่ผลิตภัณฑ์ชุมชน ประกอบด้วย ความต้องการของลูกค้า การสร้างลักษณะสินค้า ข้อได้เปรียบหรือข้อแตกต่าง ประโยชน์ที่ได้รับ ความประทับใจความรู้สึกรักคุณค่า และการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ชุมชนอีกวิธีการหนึ่ง องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างคุณค่าแก่ผลิตภัณฑ์ชุมชน มีการจัดเก็บในรูปแบบของเอกสารและหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ โดยผ่านการตรวจสอบองค์ความรู้การสร้างคุณค่า และมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ชุมชนสำหรับวิสาหกิจชุมชนโดยผู้เชี่ยวชาญ สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการองค์ความรู้ ที่ถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะช่วยยกระดับของสินค้า และผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่ามากยิ่งขึ้น โดยมีบุคลากรในพื้นที่ร่วมกับนักออกแบบสินค้า ผลิตภัณฑ์ช่วยกันออกแบบ และพัฒนาสินค้าผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย ตรงตามความต้องการของลูกค้า สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Song & Feng (2021, pp. 413-426) ที่กล่าวถึงกลยุทธ์การพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าว่า เป็นแนวทางที่ใช้ในการประเมินคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และแนวคิดใหม่ ๆ การพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นการเพิ่มยอดขาย และสร้างชื่อเสียงให้แก่ผู้ผลิต เพื่อที่จะต่อยอดพัฒนาสินค้าของตน แล้วป้อนสู่ตลาด อีกทั้งผู้ผลิตสามารถยกระดับ พัฒนาผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นที่ไม่มีชื่อเสียงสู่ตลาดได้ นอกจากนี้ รวิธ รัตนไพศาลกิจ และคณะ (2564, น. 119-136) กล่าวถึงปัจจัยสำคัญในกระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นว่า นักออกแบบจะต้องมีความเข้าใจต่อรูปแบบของผลิตภัณฑ์นั้นอย่างถ่องแท้ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ใช้สอย การปฏิบัติการออกแบบและที่สำคัญที่สุดคือความเป็นอัตลักษณ์และคุณค่าของท้องถิ่น หมายความว่า นอกเหนือจากความสามารถในการออกแบบบนฐานความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อผู้บริโภคแล้ว นักออกแบบต้องมีทักษะในการเข้าถึงข้อมูลความรู้ที่เป็นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าใหม่และยังเป็นการเชิดชูคุณค่าเดิมไปอย่างพร้อมกัน ในขณะเดียวกันผู้ประกอบการหรือเจ้าของผลิตภัณฑ์ก็จะต้องมีจรรยาบรรณในอาชีพของตนเอง หรือที่เรียกว่า จะต้องมีความจรรยาบรรณในอาชีพของตนเองด้วย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Jasmani & Denok (2020, pp. 165-174) ที่กล่าวว่า

ผลิตภัณฑ์ของชุมชนควรอยู่ภายใต้มาตรฐานเพื่อรักษาความพึงพอใจของผู้บริโภค และเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคว่าทุกกระบวนการการผลิต อยู่บนพื้นฐานของจรรยาบรรณ และควรมีการให้ข้อมูลของผลิตภัณฑ์ตรงกับความเป็นจริง อีกทั้งผลิตภัณฑ์ไม่ควรส่งผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น วัตถุประสงค์ในการผลิตควรอยู่บนพื้นฐานคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้บริโภค ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสนับสนุนความคิดสร้างสรรค์ที่มาจากความร่วมมือของชุมชน สอดคล้องกับ ทศนีพร ประภัศสร (2563, น. 7-25) ที่ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ ออกแบบผลิตภัณฑ์และศักยภาพธุรกิจชุมชนตำบลลวงเหลือ อำเภอตอยสะแกต จังหวัดเชียงใหม่ การจัดการความรู้เพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพในด้านการพัฒนาการออกแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อมุ่งสู่มาตรฐานสินค้าชุมชน พบว่า ชุมชนมีศักยภาพในการดำเนินธุรกิจบนฐานหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

2. การถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ระดับชุมชนตามศาสตร์พระราชাজังหวัดแพร่ ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของการเข้ารับการถ่ายทอดองค์ความรู้ สามารถนำไปถ่ายทอดเผยแพร่ต่อผู้อื่นได้ สามารถนำความรู้ประสบการณ์ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ ลักษณะการจักสาน การถักและการเข้าขอบ งานจักสานไม้ไผ่ เอกลักษณะที่สะท้อนภูมิ ลวดลายที่ใช้ในการจักสานชนิดของไม้ไผ่กับวิถีชีวิตคนไทย ประเภทของงานหัตถกรรมจักสาน การเลือกอุปกรณ์ที่เหมาะสมกับงานจักสานไม้ไผ่ คำศัพท์ช่างสาน กระบวนการพัฒนาความรู้หัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่บ้านเหมืองหม้อ กระบวนการด้านการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ ด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาด ด้านการเรียนรู้ ด้านการสร้างเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับ รวิธ รัตนไพศาลกิจ (2564, น.119-136) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการเรียนรู้ตามกระบวนการคิดเชิงออกแบบเพื่อการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น การคิดเชิงออกแบบเป็นกระบวนการคิดในช่วงแรกเริ่มของการนำไปสู่การสร้างผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรม ที่เน้นการพัฒนาทักษะกระบวนการแก่ผู้เรียน อีกทั้งยังต้องมีการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ตรงจากการเรียนรู้ในแหล่งชุมชนท้องถิ่น หรือกับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริงทั้งในด้านประโยชน์ใช้สอย การปฏิบัติการออกแบบ ความเป็นอัตลักษณ์ และคุณค่าของท้องถิ่น รวมถึงมีการส่งเสริมทักษะทางศิลปะและความคิดสร้างสรรค์ประกอบกัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานวิจัย เรื่อง “ชุมชนวัฒนธรรมวิถีพุทธ : การพัฒนาและยกระดับศิลปวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์เพื่อเสริมเศรษฐกิจชุมชนฐานรากจังหวัดแพร่” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประจำปี พ.ศ. 2566

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการอนุรักษ์สืบทอดสู่คนรุ่นหลังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการจัดการความรู้กับชุมชนโดยการนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเผยแพร่ ออกมาให้เหมาะสมสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของชุมชน

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้ ผู้ประกอบการและคนในชุมชน มีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสรรค์ในผลงานพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตนตามอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การอบรมผู้ผลิตระดับท้องถิ่นให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การออกแบบ การสร้างเครือข่ายและการตลาด เป็นต้น

1.3 หน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการในท้องถิ่นควรร่วมมือกันสร้างสรรค์ พัฒนาผลิตภัณฑ์สอดคล้องที่ตอบสนองความต้องการของตลาด โดยให้ความสำคัญกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับศิลปะสร้างสรรค์แบบใหม่ลวดลายใหม่ เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชน

1.4 ชุมชนในแต่ละชุมชนควรสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนด้านผลิตภัณฑ์ชุมชนหรือสินค้าที่เป็นผลผลิตของชุมชนโดยนำมาประยุกต์กับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยพัฒนาให้มีความทันสมัย เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค รวมถึงมีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์เพื่อเป็นช่องทางการประชาสัมพันธ์จำหน่ายสินค้า

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านในเชิงบูรณาการ เพื่อให้สามารถนำรูปแบบการจัดการความรู้ไปใช้ในกลุ่มองค์กรชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอื่น ๆ ได้มากขึ้น

2.2 ควรมีการบูรณาการสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชนในบริบทที่กว้างขึ้น รวมถึงการนำกระบวนการจัดการความรู้ของแต่ละชุมชนหรือแต่ละพื้นที่มาวิเคราะห์ เพื่อค้นหาชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการความรู้และนำไปสู่การเป็นศูนย์เรียนรู้ให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

2.3 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของแต่ละพื้นที่ที่ตอบสนองความต้องการลูกค้าในแต่ละช่วงวัย สร้างสรรค์ผลงานเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อหาแนวทางการปฏิบัติสู่การยกระดับรายได้สู่ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- ทัศนีย์พร ประภัสสร. (2563). การจัดการความรู้รูปแบบผลิตภัณฑ์และศักยภาพธุรกิจชุมชน ตำบลลวงเหลือ อำเภอตอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. วารสารการวิจัยราชภัฏเชียงใหม่. 11(2), 7-25.
- เบญจวรรณ ไสหวาน และคณะ. (2562). การจัดการความรู้เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ชุมชนสำหรับวิสาหกิจชุมชน. วารสารนาคบุตรปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. 11(2), 137-147.
- รวิธ รัตน์ไพศาลกิจ. (2564). แนวทางการจัดการเรียนรู้ตามกระบวนการคิดเชิงออกแบบเพื่อการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 25(1), 119-136.
- Jasmani & Denok S. (2020). "The influence of product mix, promotion mix and brand image on consumer purchasing decisions of sari roti products in South Tangerang", PINISI Discretion Review, 3(2), 165-174.
- Song, Q., & Feng, W. (2021). Interests-Based Local Experience Tourism : A New Tourism Product Design in China, Open Journal of Social Sciences, 9(4), 413-426.
- Stefanie B.& Francis. (2022). Resources for business resilience in a COVID-19 world : A community-centric approach, Business Horizons, 65(2), 227-238.

